

Turnai Tímea PÁRHUZAMOS ÉLETUTAK – MESTER ÉS TANÍTVÁNY MÁRK TIVADAR ÉS TORDAI HAJNAL

A két, különleges tehetségű tervezőt kiemeljük most néhány pillanatra az alkotófolyamat sodrából, és életútjukat, mint színész és karaktere bemutatásának meghatározó és szimbolikus varázslóit mutatjuk be. Hiszen mesterek és követők nélkül a jelmeztervezés nem tudott volna kiemelkedni a szabásműhelyek világából, megteremtve a színpadi látvány egységét, sajátos hangulatát.

Az élettelen anyag mindkettőjük munkamódszerében egyszerűen megelevenedik a színpadon. Különösen Márk Tivadar munkásságára érvényes ez, aki minden alkalommal számos próbarajzot készített, mindaddig variálva azt, amíg a jelmez majdani viselője számára a legfogadhatóbb és legkifejezőbb formavilág létre nem jött. Mindent megtett azért, hogy a jelmezről alkotott elképzeléseit elfogadtassa a szereplőkkel. Talán ezt az empátikus készséget figyelte meg tanítványánál, Tordai Hajnalnál leginkább, aki nagyon ügyelt arra, hogy a reflektorfényben a textilek, színek egyaránt harmóniában legyenek a díszlettel és a rendezői elképzelésekkel is. A főszereplőnek hangsúlyos tónust, a mellékszereplőknek naturálisabb színeket és formákat választva alakult ki a selymek egysége, színpadi látványvilága. A jó jelmez mindkettejük elképzelésében egy jelzés, amely a karakter alátámasztására szolgál. Csak akkor funkcionálhat, ha nem hivalkodó, csak egyszerűen kifejező. Munkáik közül mindig az volt a legkedvesebb, amire éppen készültek. A tárgyak: kellékek, ékszerek, csipkék és más kiegészítők, kalapok gyűjtői, szerelmesei ők, de csak abban az esetben alkalmazva mindezeket a színpadon, ha helyük, funkciójuk is van a jelmezen, ha szorosan kapcsolódnak a kifejezendő mondanivalóhoz, ha karaktert adhatnak a színésznek, megkönnyítve az énekes, táncos, avagy prózai szöveget formáló színész munkáját.

Márk Tivadar jelmeztervező, a Magyar Állami Operaház örökös tagja, 1908. május 11-én született. Ez a nap immáron egy évtizede a Márk Tivadar Emlékplakett és Emlékgűrű alapításának és átadásának ünnepe is, melyet legjelesebb követői kaphatnak meg a szakmai kuratórium döntése alapján. Első alkalommal, 2006-ban kedves tanítványa, Tordai Hajnal érdemelte ki az elismerést. Tivadar bácsi, ahogy sokan neveztük, számos interjúban említést tett arról, hogy rajzolási készségét, egyedi stílusérzékét anyai nagypjától, Ritter von Ludwig Tivadartól örökölte. De nagy szeretettel emlékezett mindig mestereire, Haranghy Jenő grafikusművészre, Kőszeghy Ferenc művészettörténészre, Muhits Sándor keramikusra, Simay Jenő szobrászművészre és Udvary Pál festőművészre is. A grafika mellett tanárai és iskolatársai, így Varga Mátyás és Tót Imre (a világhírűvé lett Amerigo Tot) a tervezés felé fordították figyelmét.

A neveltetés, a családi háttér volt meghatározó tanítványa, Tordai Hajnal színharmóniáiban, anyagkezelésében is. Ő dédnagypját, Balla Frigyes festőművészt, portréfestőt, az aradi festőiskola alapítóját mondhatta elődjének, egyben példaképének.

Márk Tivadar már az 1910-es években különleges tárgyakat, kellékeket rajzolgatott, babaruhákat tervezett testvérhúga játékaikhoz. A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium és a Thököly úti Felsőkereskedelmi Iskola elvégzése után az Iparművészeti Főiskola textil szakán szerzett diplomát. Kiválóan beszélt németül, angolul, és franciául is. Művészdiploma feladatként 1932-ben a *Liliomfi* jelmezeit választotta. Ezzel nyerte el Budapest Székesfőváros és a főiskola egy éves tanulmányi ösztöndíját. 1934-ben dr. Zsindelyné Tüdös Klára tervező hívta a Magyar Királyi Operaházhoz. Asszisztensként Oláh Gusztáv és Fülöp Zoltán mellett dolgozhatott, egyben a jelmeztár vezetője is volt. Közben képezve magát, 1945-től a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi karán művészettörténetet tanult öt éven át.

A kalapok szerelme, Tordai Hajnal is számos rajzzal árasztotta el már kora gimnazista korában a szülői házat. Rendre kiállításokat rendezett munkáiból a lakás szobáiban, hogy szülei elismerjék művészi irányultságát. Számos nagy elődtől tanulhatott magánúton, mivel első alkalommal nem vették fel a Képzőművészeti Főiskolára. Hincz Gyula festő-iparművész, Forray Gábor tervező, iparművész, Mialkovszky Erzsébet és Makai Péter tervezők voltak meghatározóak pályája alakulásában. De az igazi szerencse számára az volt, hogy Fülöp Zoltán és Márk Tivadar egy

Márk Tivadar jelmezterve
Csehov: *Három nővér*, Vígszínház, 1947.
Mezey Máriának készült jelmez terve (London, 1911)

Márk Tivadar jelmezterve
Pelle János: *Casanova*, Körszínház, 1986.

operaházi álláspályázatnál őt választották. Ezt követően másfél évtizedes közös munka, izgalmas alkotói korszak következett számára a karakterfestészet és a zene világában. Fülöp Zoltán második meghatározó döntése volt ez a személyi kérdések, alkotótársak kiválasztásánál. Az első, a korábbi, mikor három év Fülöp Zoltán mellett töltött asszisztensi munka után az ambiciózus Márk Tivadar egy előadás után úgy döntött, hogy felmond a Királyi Operaházban, és Párizsban próbál szerencsét. Másnap reggel az Operaház direktora, Márkus László hívta a pontosságáról és precizitásáról már ismert Márk Tivadart, hogy egyetértésben Fülöp Zoltánnal, leszerződtesse a fiatal tervezőt. Így lett Fülöp Zoltán mindkettőjük életútjában egyszerre meghatározó művész és mester. Márk Tivadar első önálló munkája Muszorgszkij 1936-ban bemutatott, *Hovanscsina* című operájának kosztümtervezése volt. 1938. július 1-jén nevezték ki jelmeztervezőnek, majd 1958-tól vezető jelmeztervező lett. Több mint négy évtizeden át az Operaházban dolgozott, sőt 1981-es nyugdíjazása után is, egészen haláláig. A mai napig számos előadás látható felújított jelmezeivel. Vendégművészként prózai művek színpadra állításában is dolgozhatott, a Thália, a Körszínház, a Nemzeti és a Vígszínház színpadain. Számos szabadtéri színpad előadásaihoz is tervezett (Esztergom, Fertőrákos, Margitsziget, Szegedi Szabadtéri Játékok, Szombathelyi Iseum, Tatai Várjatekok). Dolgozott a Jégrevü és a Honvéd Művészegyüttes kosztümtervezőjeként is. Sok külföldi operaelőadás jelmeztervezője is volt: műveivel többek közt Bécs, Santiago de Chile, Düsseldorf, Göteborg, Kolozsvár, Köln, Melbourne és Róma színpadain találkozhatott a közönség.

Tanítványa, Tordai Hajnal másfél évtized operai tervezés után a Győri Nemzeti Színházhoz szerződött, de nem szakadt meg alkotóművészi kapcsolata sem az Operaházzal, sem a zenés színházak világával. Számos interjúban emlékezett vissza elszerződése mozzanatára, hisz az számára is rendkívül nehéz döntés volt: sokáig úgy érezte, mesteréhez hasonlóan akár élete végéig az opera világának jelmezeit is tervezhette volna.

Győrben is megadatott számára a *Bohémélet*, a *Tosca*, a *Rigoletto*, a *Traviata* tervezése, ahogyan mesterének az Operaházban ugyanezen művek színpadra állítása. Bor József rendezővel, Csala Benedek karmesterrel és Vata Emil díszlettervezővel különleges alkotói négyest alkothattak. Ezután következett a Nemzeti Színház és Sík Ferenc rendező felkérése, így a tervező – két évtized után – ismét Budapesten alkotott, ahol számos prózai mű és tévéjáték is az ő jelmezeivel valósulhatott meg. Dolgozott számos vidéki színházban, Nyiregyháza, Pécs, Székesfehérvár, Esztergom, Sopron, Eger, Miskolc, Debrecen, Szeged színpadain, de számos budapesti társulatnál és játszóhelyen is vendégművészként, mint a Radnóti Színpad, az Új Színház, a Karinthy Színház, a Pelikán Udvar, a Magyar Színház, az Erkel Színház, az Ódry Színpad. Jelenleg is láthatjuk a karakterfestészetet szimbolizáló egyedi jelmezeit a Madách, a Belvárosi és a József Attila Színház és a Játékszín színpadain, valamint a Veszprémi Petőfi Színházban is.

Mindkét művész számára fontos volt mestersége átadása, követők és tanítványok képzése, formálása. 1957 és 1989 között, kisebb megszakításokkal Márk Tivadar a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola opera tanszakán tanított óraadóként, mesterségének kulisszatitkairól tartott előadásokat művészhallgatóknak. Tordai Hajnal a Képzőművészeti Egyetem óraadó tanára, az MMA színházművészeti tagozatának levelező tagja.

Mindkét művész dolgozott játékfilmek jelmezeinek tervezőjeként. Márk Tivadar olyan, mára már kultikusnak számító filmalkotásokhoz tervezett jelmezeket, mint a *Ludas Matyi*, a *Déryné*, a *Föltámadott a tenger*, a *Fel a fejjel*, a *Hintónjáró szerelem*, a *Gábor diák*, a *Csodacsatár*, a *Gerolsteini kaland*, a *Szegény gazdagok*, a *Katonazene*, a *Napfény a jégen*, a *Pacsirta*, a *Rab Ráby*, vagy a *Háry János*. Dolgozott – mások mellett – Keleti Márton, Ranódy László, Gertler Viktor és Bán Frigyes filmrendezőkkal.

Tordai Hajnal művészetében egyelőre rövidebb a lista, de nem végleges, hiszen egy jelenleg is alkotó, számos tervet dédelgető művész hétköznapi éli. Hol tervezői kiadványt készít elő, a nagy elődök rajzait kutatja, hol kiállítást rendez a színházi látványról, hol muzeális jelmezeket gyűjt a közgyűjtemények számára. Meghatározó munkája volt az 1988-as *Szimat Szőrény* című mesejáték – főcímdalának sora: „Legjobb a békeség, sose légy szomorú” talán személyes hitvallása is lehetne. 2001-ben a *Konfesszió* című magyar film jelmezeit tervezte, melynek rendezője Sólyom András volt, majd egy évvel később az *Orfeusz az alvilágban* című tévéfilmben dolgozhatott együtt Iglódi István rendezővel.

Mindkét művész életművének rajzait, grafikáit, jelmezeit is ugyanazon két közgyűjtemény őrzi: az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára, valamint az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet scenikai gyűjteménye. A színházi előadások látványának páratlan dokumentumait mindketten adományozták, ajándékozták a nemzeti közgyűjteményeknek. Márk Tivadar munkáit őrzi még a bécsi Österreichisches National Museum, ahol a Bartók-darabokhoz készült terveit dolgozták fel, valamint a Melbourne Balett Company archívuma, ahol a Seregi László-féle Spartacus-ballettész készült rajzait katalogizálták.

Márk Tivadar munkásságáról Kolozsváron, Prágában, és természetesen Magyarországon is készült jelmezeit, terveit bemutató tárlat, életmű-kiállítását a Bajor Gizi Színházmúzeumban rendezte meg a Színházi Intézet 1992-ben.

Tordai Hajnal is számos hazai galériában, és színházban mutatkozott már be, így a Nemzeti Színházban, a Magyar Színházban és a Győri Nemzeti Színházban, de alkotói személyiségét és munkásságát reprezentáló, s összegző tárlata az OSZMI szervezésében 2013-ban valósult meg a Bajor Gizi Színházmúzeumban. Híveik és tisztelőik sorában érezhetem magam, hisz mindkettejük munkásságát, terveit válogathattam, gyűjteményezhettem muzeológusként, majd tárlatba rendezhettem kurátorként a Bajor-villában. Márk Tivadar rajzai szinte megelevenednek a rajzlapon, karakterei, maszkjai pontos képet rajzolnak már a grafikáin, vázlatain is, ezért talán csak a temperával alkotott kifejezés, a rajzos-látványvilág minősége és hatása az, ami elválasztja a két művészt és szakmai megítélésüket egymástól.

Mind a kiállítások, mind a hazai és nemzetközi elismerések tekintetében is párhuzamosnak mutatható a két életmű: Márk Tivadar a Magyar Iparművészek Országos Egyesületének ezüstérmével kitüntetett, Kossuth-díjas, Erdemes és Kiváló Művész, a Magyar Állami Operaház örökös tagja. Tordai Hajnal a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével kitüntetett, Jászai Mari- és Főnix-díjas tervező, a Márk Tivadar Emlékgyűű első díjazottja.

Tordai Hajnal jelmezterve
Móricz Zsigmond-Miklós Tibor-Kocsák Tibor: *Légy jó mindhalálig*, Nemzeti Színház, Győr, 1992.

Tordai Hajnal jelmezterve
Móricz Zsigmond-Miklós Tibor-Kocsák Tibor: *Légy jó mindhalálig*, Nemzeti Színház, Győr, 1992.